

رحمہ اللہ علیہم اجمعین

رحمہم اللہ علیہم اجمعین

پیشوا

پیشوا

پیشوا

پیشوا

پیشوا

پیشوا

اخلاق عرفانی عطار نیشابوری

مبانی، نظام مندی و نظریہ اخلاقی

نشر نگاه معاصر

حسن مہدی پور

فهرست

۱۳	پیشگفتار
۱۵	مقدمه

بخش اول

مبانی اخلاق عرفانی عطار (۳۱)

۳۳	فصل اول: مبانی خداشناختی اخلاق عرفانی عطار
۳۴	مقدمه؛ تصورات خدا و لوازم اخلاقی آن
۳۶	مبانی خداشناختی اخلاق عرفانی عطار؛ تصورات سه‌گانه از خدا
۳۶	۱. خدای فوق «تشخص و عدم تشخص»
۳۹	۲. خدای متشخص
۳۹	۱.۲. اوصاف ناانسان‌وار
۴۱	۲.۲. اوصاف انسان‌وار
۴۳	۳. خدای نامتشخص
۴۵	نظریه خداشناسی عطار
۴۶	لوازم اخلاقی نظریه خداشناسی عطار
۵۱	وظیفه اخلاقی در برابر خدا؛ بندگی و ادب
۶۳	فصل دوم: مبانی انسان‌شناختی اخلاق عرفانی عطار
۶۳	مقدمه؛ مبانی انسان‌شناختی اخلاق
۶۷	مبانی انسان‌شناختی اخلاق عرفانی عطار

۱. حقیقت انسان و مراتب او ۶۷

۱.۱. ویژگی‌های مراتب انسان ۶۹

۲. طبیعت اخلاقی و تربیت‌پذیری انسان ۷۷

۳. کمال و سعادت انسان ۸۱

۱.۳. کمال‌گرایی موجودات ۸۱

۲.۳. ارتباط انسان با خدا و غایت خلقت انسان ۸۳

۳.۳. خدا، ارزش‌غایی و مطلوب ذاتی انسان ۸۷

۴.۳. سعادت اخروی ۹۹

۵.۳. ذمّ دنیاطلبی ۱۰۴

۶.۳. خدای متشخص و نامتشخص؛ غایت سلوک عرفانی ۱۱۲

۴. طریق تحصیل کمال و تقرب الهی ۱۱۵

۱.۴. مقدمات و شرایط سلوک ۱۱۶

۲.۴. سیرانفسی تحصیل کمال و تقرب الهی ۱۲۲

۳.۴. پایان‌ناپذیری سلوک عرفانی ۱۳۰

۴.۴. مراتب سالکان ۱۳۳

۵. جبر و اختیار ۱۳۸

۱.۵. قضا و قدر الهی ۱۴۰

۲.۵. کشش و کوشش در سلوک ۱۴۵

۳.۵. لوازم اخلاقی قضا و قدر الهی و جبرگرایی ۷

بخش دوم

نظام اخلاق عرفانی عطار (۲۱۳)

فصل اول: نظام‌مندسازی اخلاق عرفانی عطار ۲۱۵

۱. ارتباط انسان با خدا ۲۱۶

۱.۱. ساحت عقیدتی - معرفتی ۲۱۶

فضایل ۲۱۶

۱. ذکر ۲۱۶

۲. شکر ۲۱۸

۳. فنا ۲۱۹

۴. توحید ۲۲۶

رذیلت ۲۲۸

شرک ۲۲۸

۲.۱. ساحت احساسی و عاطفی ۲۳۰

فضایل ۲۳۰

۱. عشق حق ۲۳۰

۲. امید (رجا) ۲۳۴

۳. بیم (خوف) ۲۳۷

خوف و رجا ۲۴۰

۴. زهد ۲۴۲

۵. توکل ۲۴۶

۶. بلاپذیری ۲۴۹

۷. صبر ۲۵۴

۸. رضا ۲۵۷

۳.۱. ساحت ارادی ۲۶۱

فضایل ۲۶۱

۱. طلب ۲۶۱

۲. اخلاص ۲۶۵

۳. توبه ۲۶۷

۴. تسلیم ۲۶۹

۲. ارتباط انسان با خود ۲۷۲

۱.۲. ساحت عقیدتی - معرفتی ۲۷۲

فضیلت ۲۷۲

عزت نفس ۲۷۲

رذایل ۲۷۴

۱. خودبینی (انانیت) ۲۷۴

۲. غرور ۲۷۷

۲.۲. ساحت احساسی و عاطفی ۲۸۰

فضایل ۲۸۰

۱. همت عالی ۲۸۰

۲. قناعت ۲۸۱

۲۸۴.....	۳. استغناء از خلق
۲۸۶.....	۴. بی‌اعتنایی به ردّ و قبول خلق
۲۸۸.....	رذایل
۲۸۸.....	۱. خوددوستی (حبّ ذات)
۲۸۹.....	۲. دون‌همّتی
۲۹۰.....	۳. عُجب
۲۹۱.....	۴. حرص
۲۹۵.....	۵. بخل
۲۹۶.....	۶. جاه‌طلبی
۲۹۷.....	۷. دل بستن به ردّ و قبول خلق
۲۹۸.....	۳.۲. ساحت گفتار
۲۹۸.....	سکوت و خموشی
۳۰۲.....	۳. ارتباط انسان با انسان‌های دیگر
۳۰۲.....	۱.۳. ساحت عقیدتی
۳۰۲.....	فضایل
۳۰۲.....	۱. یکسان‌نگری
۳۰۴.....	۲. انصاف
۳۰۵.....	۳. حرمت قائل شدن برای دیگران
۳۰۶.....	۴. تواضع
۳۰۸.....	۵. حُسن ظنّ (خوش‌بینی) به دیگران
۳۱۰.....	رذیلت
۳۱۲.....	کبر
۳۱۲.....	۲.۳. ساحت احساسی و عاطفی
۳۱۲.....	فضایل
۳۱۲.....	۱. شفقت و رحمت
۳۱۳.....	۲. خیرخواهی
۳۱۶.....	۳. حلم
۳۱۸.....	۴. بخشایش
۳۲۰.....	رذیلت
۳۲۰.....	حسادت

۳۲۲.....	۳.۳. ساحت ارادی
۳۲۲.....	ریا
۳۲۵.....	۴.۳. ساحت کردار
۳۲۵.....	فضایل
۳۲۵.....	۱. سخاوت
۳۲۷.....	۲. عدالت
۳۲۹.....	رذیلت
۳۲۹.....	ظلم
۳۳۲.....	۵.۳. ساحت گفتار
۳۳۴.....	۴. ارتباط انسان با حیوانات
۴۱۵.....	فصل دوم: تحلیل نظام اخلاق عرفانی عطار
۴۱۵.....	۱. نظام‌مندی اخلاق عرفانی
۴۱۸.....	۱.۱. تحلیل نظام اخلاق عرفانی از حیث ساحت پنج‌گانه
۴۲۲.....	۲.۱. تحلیل نظام اخلاقی عرفانی از حیث روابط چهارگانه
۴۲۳.....	۲. سازگاری یا ناسازگاری فضایل یا رذایل اخلاقی
۴۲۶.....	۳. دوگانگی اخلاق عرفانی عطار

بخش سوم

نظریه اخلاق هنجاری اخلاق عرفانی عطار (۴۳۷)

۴۳۹.....	مقدمه: انواع نظریات اخلاق هنجاری
۴۴۲.....	نظریه اخلاق هنجاری اخلاق عرفانی عطار
۴۴۳.....	۱. غایت‌انگاری (یا نتیجه‌گرایی)
۴۴۴.....	۲. نانتیجه‌گرایی
۴۴۶.....	۳. وظیفه‌گرایی: نظریه امر الهی (حُسن و قبح شرعی)
۴۵۱.....	۴. فضیلت‌گرایی
۴۵۵.....	۵. ناسازگاری نظریات اخلاقی در اخلاق هنجاری عطار
۴۵۷.....	۶. نظریه تلفیقی از مفاهیم فضیلت، غایت و وظیفه
۴۶۰.....	ماهیت مفاهیم و احکام اخلاقی در اخلاق عطار
۴۷۵.....	□ مآخذ

پیشگفتار

پژوهش حاضر بخشی از رساله دکتری نویسنده است که در سال ۱۳۹۲ در گروه عرفان اسلامی پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی دفاع شده است و البته اندکی بازنگری در برخی مطالب آن همراه با افزوده‌هایی صورت گرفته است، به ویژه بخش پایانی آن بخش جدیدی است که بدان افزوده شده است. این نوشتار تلاشی است برای ارائه تصویری از اخلاق عرفانی عطار نیشابوری که مشتمل بر سه ضلع مبانی، نظام فضایل و رذایل و نظریه اخلاق هنجاری است. البته مقصود اصلی این پژوهش در واقع نظام‌مندسازی اخلاق عرفانی عطار است که مبتنی بر روابط چهارگانه انسان یعنی ارتباط با خدا، ارتباط با خود، ارتباط با انسان‌های دیگر و ارتباط با طبیعت پیرامونی و ساحات پنج‌گانه عقیدتی، احساسی و عاطفی، ارادی، گفتار و کردار صورت گرفته است و در مقدمه درباره این روش بحث خواهد شد. براساس این روش تلاش می‌شود روابط علی میان فضایل یا رذایل یا تقدم و تأخر آنها در اخلاق عرفانی عطار آشکار شود. اما از آنجایی که اخلاق عرفانی اصالتاً ناظر به رابطه انسان با خداست لازم دیدیم پیش از بحث اصلی یعنی نظام‌مندسازی اخلاق عرفانی عطار، به مبانی خداشناختی و انسان‌شناختی اخلاق عرفانی وی بپردازیم که مقدمه ضروری ورود به مباحث اخلاق عرفانی تشخیص داده شده است. همچنین در بخش آخر به بحث درباره نظریه اخلاق هنجاری عطار پرداختیم که در واقع برآمده از مبانی و نظام‌مندی اخلاق عرفانی اوست. در پایان بر خود لازم می‌دانم احساس حق‌شناسی و قدرشناسی خود را نسبت به اساتیدی بزرگ دارم که مرا در انجام این پژوهش با راهنمایی‌ها، مشاوره‌ها، نکته‌سنجی‌های دقیق و علمی و نظرات اصلاحی خود یاری رساندند و برای همه آن بزرگواران از خداوند منان طول عمر همراه با سلامتی و توفیقات الهی به ویژه در عرصه علمی مسألت دارم. از جناب آقای دکتر سید